

מאמר: גלות אפריקה

במסגרת מאבקם של הבריטים בלוחמי לח"י והאצ"ל, החל משנת 1944 ועד תום המנדט הם הגלו מאות מעצורי המחתרת למחנות מעצר באפריקה. על מנת להקשות עליהם את ההסתגלות והבריחה, הועברו העצורים בין שלושה מחנות מעצר - סמבל שבאריטריאה, קרתגו שבסודן וגילגיל שבקניה. סמבל היה המחנה הראשון אליו הגיעו העצורים עד שב- 25 בינואר 1945 הם הועברו למחנה קרתגו, שם שהו עד אוקטובר 1945, אז הוחזרו לסמבל. בתחילת מרץ 1946 הם נשלחו למחנה גילגיל, שם נותרו עד הקמת המדינה ועזיבתם של הבריטים את ישראל.

הגירוש

הגירוש הראשון והגדול מכולם אירע ב-19 באוקטובר 1944 בלילה. כוחות גדולים של חיילים ושוטרים נכנסו לתאי המעצר בלטרון ועכו, העירו את העצורים ופקדו על חלקם להתלבש ולארוז את חפציהם. הם נאזקו בידיהם וברגליהם ונכבלו זה לזה. לאחר מכן הם הועלו למשאיות שהובילו אותם לשדה התעופה. 251 עצירים הועלו ל-13 מטוסים, שהטיסו אותם לאסמרה, בירת אריטריאה, שם נכלאו במחנה המעצר סמבל. מרכז לח"י הודיע כי הגירוש לא ירתיע את המחתרת מלהמשיך במלחמה כנגד הבריטים. לאחר ההגליה הראשונה, הבריטים קיימו 11 מבצעי הגלייה נוספים, האחרון ביניהם היה במאי 1947, ומספר המגורשים בהם נע בין אחד ל-55.

החיים במעצר

צווי המעצר, למרות שניתנו לתקופות קצרות יחסית, שבו והוארכו, והיה ברור לכל כי ישהו באפריקה לתקופה ממושכת. אי לכך, העצורים החלו להתארגן ולארגן חיי קהילה תקינים. הוקמו אסיפה כללית וועדות ונבחר נציג שינהל את המגעים עם השלטונות.

בנוסף, העצירים החלו לחלק משימות ולטפל בענייני היום יום – מטבח, ניקיון, דואר וצרכניה, כמו גם לארגן פעילויות תרבות, דת והעשרה, דוגמת תיאטרון חובבים ומקהלה. בין השאר, הם הוציאו עיתונים וכתב עת למחשבה ולספרות, שחלק מהשירים ומהכתבים שבו פורסמו גם בכתבי עת בארץ. על מנת להעביר את הזמן, היו שפנו לאמנות, פיסלו וציירו יצירות שונות. גם לטיפול הגוף ניתן מקום חשוב, ונערכו אימוני אתלטיקה קלה והתעמלות דוגמת ג'יו ג'יטסו ומשחקי ספורט: כדורסל, כדורגל, כדורעף, טניס ופינג פונג, כמו גם נערכו תחרויות וימי ספורט.

היו גם שניצלו את הזמן להשלמת והרחבת השכלתם והמחסור בספרים לא ריפה את הידיים. עצורים אחדים החלו ללמד שיעורים על פי הזכרון, למשל קורסי היסטוריה, תנ"ך, דקדוק עברי ומתמטיקה. נערכו גם הרצאות שונות, על הנושאים בהם היו בקיאים המרצים, החל מ"בעיות המטבע בארץ ישראל", דרך "החריש", "האנרגיה האטומית" וכלה ב"רוסיה והמזרח התיכון". לאחר מספר חודשים, משקיבלו העצורים את חפציהם מהארץ, היו ביניהם כ- 200 ספרי לימוד וקריאה, שהיוו את ראשיתה של ספריית המחנה. כעת הוקמה מערכת שלמה של קורסים תיכוניים שהכינו את העצורים שנוקדו לכך לבחינות הבגרות – אלגברה, פיזיקה, היסטוריה, גיאוגרפיה,

חשמלאות, אנגלית ודקדוק עברי. ככל שעבר הזמן, ניתנו קורסים נוספים, ברמות ובנושאים שונים - אדריכלות, לטינית, מכונאות, משפטים וכד', והיו כאלה שאף החלו ללמוד קורסים במוסדות בארץ או בבריטניה.

לגבי חיי הדת, בתחילה היה ברשותם של העצורים ספר תנ"ך אחד, בו קראו כבספר תורה תחת כיפת השמיים. לאחר המעבר לקרתגו, הוקצה חדר אחד לשמש כבית כנסת, ולאחר ששני רבנים התנדבו להגיע למחנה, הם הביאו איתם ספר תורה, שהוכנס לארון קודש שהוכן בנגריה הפרימיטיבית של המחנה, מלוחות עץ גסים.

במקביל, העצורים ניהלו מאבקים יום יומיים בבריטים, כולל שביתות רעב, על מנת לשמור על זכויותיהם ועל כבודם הלאומי והאיש. אספקת מים סדירה, טיפול בבעיות תברואתיות, הגדלת הקצאת המזון, ביגוד הולם, אישור לכתיבת וקבלת מכתבים, אישור קבלת חבילות מהארץ, דרישות לאספקה של ספרים, עיתונים וכלי כתיבה.

למרות המצב הקשה, חייהם של האסירים היו על פי רוב בטוחים. עם זאת, ב-17 בינואר 1946 פתחו חיילי המשמר הסודני באש על עצורי המחנה, פצעו תריסר איש ורצחו את איש לח"י שאול הגלילי - "ארנון" ואת איש האצ"ל, אליהו עזרא. קרבן נוסף של גלות אפריקה היה נפתלי לובינצ'יק - "שאוול", מראשוני הגולים, שסבל ממחלת קיבה שהחמירה במעצר ולא טופלה כראוי, עד שהביאה למותו באפריל 1946.

בריחות ממחנות המעצר

במשך כל תקופת הגלות באפריקה, לא הפסיקו העצורים לנסות ולהימלט ממחנות המעצר בשאיפה לשוב ארצה ולחדש את מאבקם בבריטים. סך הכל שישה עשר ניסיונות בריחה אירעו מהמחנות האפריקאיים. הקשיים הרגילים בבריחה ממחנה מעצר בארץ היו גדולים פי כמה וכמה באפריקה, עקב העובדה ששהו בניכר, באיזור לא ידוע, ללא דרכונים שיסייעו להם לצאת מאפריקה וכמעט ללא אוהדים מבחוץ שיסייעו להם. גם תנאי מזג האוויר הפריעו לעיתים. גם ניסיונות בריחה שהצליחו בתחילה, נכשלו בהמשך, שכן הריחוק הגיאוגרפי, הגיוגליים, המדבריות והמקומיים העוינים גרמו לכך שרוב הבורחים נתפסו.

הגדול שבניסיונות הבריחה נערך ביוני 1946 וכלל הכנות של חמישה חודשים שבמסגרתן נחפרו שתי מנהרות בתחום המחנה, אחת באורך של 36 מטר והשנייה באורך של 71 מטר. 54 עצורים, אנשי אצ"ל ולח"י, עמדו לברוח מהמחנה בשתי קבוצות, חלקם לבושים במדי צבא בריטיים וחלקם בבגדים אזרחיים. קבוצת ה"חיילים" השתלטה על אוטובוס וניסתה להגיע לגבול, אך למחרת הם התגלו על ידי מקומיים שהסגירו אותם לבריטים. רוב חברי קבוצת ה"אזרחים" נתפסו אף הם בסופו של דבר.

היו, עם זאת, כמה ניסיונות בריחה שזכו להצלחה חלקית. אחד מאלה אירע בינואר 1947, כשיצחק שמיר – "מיכאל" יחד עם עוד ארבעה אנשי אצ"ל נמלטו דרך אחת המנהרות ששימשו לבריחה קודמת ושלא נסתמה לחלוטין. בעוד ששלושה מאנשי האצ"ל נתפסו והוחזרו למחנה, שמיר ואריה בן אליעזר הצליחו להגיע לגיבוטי הצרפתית, שם שהו כשנה ולאחר שהממשלה הצרפתית נתנה את אישורה, עברו לצרפת. בריחה מוצלחת נוספת אירעה במרץ 1948, כשדוד ינאי ושלמה בן שלמה –

"שמואל" מלח"י ועוד ארבעה אנשי אצ"ל ברחו דרך מנהרה, מצויידים בדרכונים מזוייפים. הם הגיעו לקונגו הבלגית ומשם עברו לבלגיה ומשם לצרפת .

השיבה לארץ

סך הכל הכול הוגלו 439 עצורים לאפריקה. האחרונים - 262 במספר - שבו לישראל ביולי 1948, חודשיים לאחר הקמת המדינה. כאשר נכנסה הספינה למים הטריטוריאליים של ישראל, פגשה אותה ספינת חיל הים. המפקד הודיע לגולים החוזרים ברמקול, שהם מעתה אזרחים חופשיים, וכולם פצחו בשירת "התקווה".